

Sant Roc i Mitra, el déu de la roca

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 15-08-2022

Té cap relació la figura llegendària de sant Roc, que du nom de roca, amb l'antic déu Mitra, que neix d'una roca i era adorat a les roques i coves? En Jordi Bilbeny ho mira de descabdellar en aquest article.

A l'agost del 2018 vaig publicar al meu web personal un article intítulat «Sant Roc i el roc sagrat de la divinitat». Feia anys que m'interessava pels orígens històrics i mitològics de la festa de sant Roc i, de mica en mica, havia anat entenent que el personatge de carn i ossos que tothom mira d'identificar amb un home històric i real, esdevingut sant Roc, no és res més que l'adaptació, en el relat catòlic, d'un reguitzell de fets i creences precristianes. Això ja em va semblar ben evident des del primer moment que em vaig posar a esbrinar el passat d'aquest sant i els orígens de la festa arenyenca des de les pàgines de la revista L'Agenda, que dirigia llavors l'amic Francesc Castell.

Que seríem davant d'un heroi o d'un déu vinculat a un ritual d'iniciació mística o misteris sagrats ja ens ho indicava la nafra a la cuixa o al genoll amb què se'l representa arreu. I així escrivia al meu primer article sobre el tema, que «el senyal d'un estigma, ja fos a les mans, als peus, en un costat o, com el cas de sant Roc, sobre un genoll, no ha de voler expressar forçosament una malaltia corporal, sinó el senyal inequívoc d'una iniciació mística, transcendent, divina».

D'altres elements de la seva biografia, també semblen indicar que seríem davant el relict d'una antiga divinitat. En Jacob de la Vorágine, a La Llegenda Daurada, un text del segle XIII sobre vides de sants, ens descriu que sant Roc "va caure malalt per raó d'una sageta que se li clavà a la cama esquerra", dada que ens el fa molt proper a Aquil·les, que va morir precisament perquè una fletxa de Paris se li va clavar al taló.

A més a més, una ferida en un peu, un genoll o una cama és un indicador simbòlic de coixera. El déu grec Hefest és coix. Es va esguerrar un peu en una caiguda des del cel. I és força acceptat que algunes de les seves funcions van ser assimilades posteriorment per Aquil·les, que també tenia una ferida en un peu. I és més que sabut que el Dimoni, que

no és res més que un antic déu arraconat a les profunditats del món, on se li han endossat tots els mals i totes les malvestats possibles, també era coix. I vivia en coves i cavernes. Per això mateix, com us deia, quan el 2018 publicava aquell article sobre els vincles de sant Roc amb els rocs, les coves i les cavernes, vaig entendre de bat a bat que sant Roc havia de ser, en conseqüència, una antiga divinitat de la roca. I que, per això mateix, duria el nom inconfusible de «Roc».

No sabia llavors de quina divinitat pètria s'havia de tractar. Em semblava evidentíssim que érem davant d'un déu de la roca, que duia el nom d'un roc, que se li retia culte en certs llocs de Catalunya i de la Marca Hispànica en indrets relacionats directament amb la pedra o amb una cova, també, com el cas de l'ermita de Cabacés, excavada directament a la roca.

Doncs, bé: també en aquests darrers quatre anys he anat aprofundint en l'estudi d'una divinitat tan interessant com desconeguda: Mitra. Aquest és un déu oriental que, de mica en mica va anar adoptant atributs d'altres déus del panteó romà fins a acabar-se confonent del tot amb el Sol Invictus o Apol·lo. I, com Apol·lo, Mitra és alhora un déu psicopomp; és a dir, que ajuda l'ànima dels neòfits a passar d'un pla de la realitat a un altre, especialment en les esferes etèries, allà on els ulls físics no hi veuen i la carn mortal no hi pot viatjar.

Per torna –i això gairebé tothom ho desconeix?, els antics enterramorts tenien sant Roc per patró i abans es creia que el dia dedicat al sant les pedres creixen. No ens ha de sorprendre, per tant, que veneressin sant Roc també els molers, els picapedrers, els marbristes, els empedradors i els minaires. Cosa que ens torna a posar sant Roc en relació directa amb la roca i amb les cavernes, car la llegenda diu que el sant es va guarir de la seva malura en una cova, on un gos li llepava les ferides i li duia panets. La relació amb la roca és, doncs, més que palesa. Però també s'hi fa transparent el vincle amb la mort i amb el viatge de l'ànima al Més Enllà.

Però el més sorprenent de tot i que acaba d'ajudar-nos a entendre que, amb molta probabilitat, sant Roc seria un sincretisme de Mitra, és que aquest antic déu també neix d'una roca. Hi ha desenes de restes arqueològiques, moltes d'elles trobades en mitreus, on se'l veu naixent d'una pedra, amb una torxa en una mà i una daga o un punyal a l'altra. O, fins i tot, amb un punyal i una bola del món, però sempre sortint de la roca. I també quasi sempre cofat amb gorro frigi o barretina, que esdevé la gorra per excel·lència del déu, dels seus sacerdots i dels fidels del seu culte.

El naixement de Mitra. Relleu de marbre romà. Artemis Gallery (bidsquare.com)

En el seu estudi preciosíssim sobre el naixement de Mitra, intitulat «The Miraculous Birth of Mithras», el gran mitraïsta Martin Vermaseren ens adverteix que «el déu nasqué a través de la mare Terra, simbolitzada per la petra genetrix» o «pedra progenitora». Però aquesta pedra també significa una cova, raó per la qual Mitra, com a déu solar que era, neix el 25 de desembre: el dia del solstici d'hivern. En aquest sentit, és molt revelador el parer d'En Jaime Alvar, segons el qual, en el llenguatge místic, «la roca no és només el món, sinó l'univers, [i] conté un significat anàleg al de la caverna». O com raona En René Guénon: «Els símbols de la muntanya i la caverna tenen, l'un i l'altre, la seva raó de ser, i entre tots dos hi ha una veritable complementarietat». I, tot seguit rebla que «la caverna pot enfocar-se com situada a l'interior de la muntanya mateixa o, immediatament, a sota seu». Amb la qual cosa, en el llenguatge simbòlic, muntanya i caverna s'identifiquen i es confonen de ple. Per això els mitreus eren construïts «en cambres subterrànies», «en coves naturals», o imitaven una caverna si eren bastits a la superfície. Per això en aquests mateixos mitreus «les estàtues de Mitra, que va néixer d'una roca, hi eren força comunes també». I, finalment, també per això mateix, l'Alfred Loisy trobava normal que «s'hagi dit que Mitra nasqué d'una pedra perquè els seus fidels l'evocaven a la caverna». Efectivament: «Arreu on Mitra era conegut, se l'adorava en una caverna», rebla Porfiri.

Mitra neix d'una roca. Relleu de marbre. Palazzo dei Conservatori, Roma (tertullian.org)

No cal que ho remarqui gaire, car amb un sol cop d'ull ens adonem que si Mitra neix un 25 de desembre a dins d'una roca o cova, és que el relat del naixement de Crist està directament inspirat en el naixement de Mitra, majorment perquè també sabem que Mitra, al moment de venir al món, és adorat per uns pastors, que, en certes representacions, també van cofats amb barretina. Llavors, si anem a l'Evangeli de Mateu, hi llegim que la nova església del món s'ha de bastir sobre una pedra: «Tu ets Pere i sobre aquesta pedra edificaré la meva església» ?subratlla el text?. Tot i que tradicionalment aquests mots s'han intentat comprendre des de l'àmbit del judaisme, jo crec que seria molt més afinat donar-li sentit des del mitraïsm, perquè ja hem vist com Mitra naixia d'una pedra i que els llocs de culte mitraïsta es troben precisament a dins o a sota les pedres. I que, en conseqüència, una nova església alçada des de la pedra, a la

pedra o per a la pedra, només es pot interpretar si som de ple dins de l'església de Mitra. La santa església del roc. L'església de sant Roc. Una església ?la de la pedra mitraica? que tindria una difusió indeturable entre els segles I i V de la nostra era seguint les conquestes romanes i allà mateix on després, curiosament, es difondria el cristianisme.

Mitra naixent d'una roca. San Clemente, Roma (tertullian.org)

Això ara em du de ple al gos que acompanya el nostre sant, que és representat quasi sense excepció a la seva iconografia, i que la llegenda ens narra que li llepava fidelment la nafra. Tot i que a simple cop d'ull ens pugui semblar que un gos acompanya sant Roc, perquè els gossos ja fan això d'acompanyar, el cert és que, a la simbologia religiosa, el gos acostuma a ser un símbol del trànsit espiritual. I Mitra també sempre va acompanyat d'un gos, que l'assisteix en la captura i el sacrifici d'un bou i li llepa la sang que brolla de la ferida ritual que li ha infligit el déu. En alguns casos, sobretot a les interpretacions cosmogòniques de Mitra, se l'interpreta com la constel·lació del Canis Minor o el Canis Major. Ara, puix que alguns erudits han interpretat que el bou és Mitra mateix que s'autoimmola per fertilitzar la Terra i salvar la humanitat, és lícit inferir-ne que, a la nova iconografia catòlica ja simplificada i rentada de tota rèmorà pagana, el gos passaria de llepar la ferida del bou a llepar la ferida de sant.

El gos de Mitra llepant la ferida del bou sacrificat. Retaule mitraic (biblioteca .acropolis.org)

I això em du també directament al tema de la confraria de sant Roc, que, a Arenys de Mar, estava fins fa poc formada exclusivament per nois i homes. El dia de la festa, degudament abillats, i ja reconeguts com a macips, sortien pels carrers, cofats amb barretina, a celebrar-ne la diada, beneint la gent i les cases amb aigua perfumada amb colònia. Doncs, bé: aquesta germandat de macips es correspon mimèticament amb la confraria o germandat dels iniciats mitraics, també sempre masculins, i també tots ells amb barretina a partir del moment que arribaven al cinquè grau (el de Perses) del seu perfeccionament espiritual. No és, per tant, casual que els iniciats s'anomenessin entre ells «frates» o germans.

Dos macips d'Arenys de Mar, en Joan Alzina i en Quim Sànchez, cofats amb barretina durant la festa de sant Roc a final dels anys 70

I finalment, per acabar, això em du de ple al fet que, dins del calendari catòlic, sant Roc se celebra, com tothom sap, cada 16 d'agost. Però la dada, que sota una mirada innocent no ens diu absolutament re, si ens hi aproximem tenint en compte que darrera el nostre sant hi batega o hi pogués bategar el culte mitraic, té una significació reveladora, justament perquè, com subscriu En James Russell, parlant del calendari de la religió iraniana i del paper importantíssim que hi juga Mitra, «el 16è dia de cada mes porta el seu nom i així presideix la segona meitat del mes». Cada dia 16 és dit «dia de Mitra», remata En William Brinner. Cosa que ens ajuda a acabar d'entendre del tot per què sant Roc té nom de roca i per què Mitra neix d'un roc i la seva església i els seus cultes es realitzaven en una cova.

Jordi Bilbeny

Abadia de Solivella, 11 d'agost del 2022